

“KUR’AN’IN TÜRKÇE TERCÜMELERİ”NE ÇEKİ DÜZEN

Mehmed DURMUŞ

Türkiye’de dinî alanda özgün çalışmaların sayısında sevindirici bir artış yaşanırken, Kur’an konusunda arzuladığımız nitelik ve nicelikte eserlerin henüz çıkmıyor oluşu da esef sebebidir. Hele de Kur’an mealleri ve hatta tefsir alanında hem usule yönelik, hem de eleştirel yazıların çok az çıkması, Kur’an okuyucuları adına bir eksiklikler diye düşünüyorum. En azından Türkçe meallerin sayısıyla, bahsettiğim türde eleştirel yazıların varlığı, ikincisinin aleyhine ters orantılı işlemektedir.

Son yıllarda Kur’an meallerinin sayısında bir artış gözlenmektedir. Buna sevindirici bir gelişme olarak bakabiliriz. Bir zenginlik olması, en azından Kur’an’ın anlamı üzerine kafa yoran insanların varlığını göstermesi bakımından ümit vericidir. Lakin ‘nitelik mi, nicelik mi?’ diye sorsak, öyle sanıyorum ki bütün Kur’an okuyucuları nitelikten yana parmak kaldırırlar. Birçok Kur’an meali, benzerlerinden temelde ciddi bir farkı olmadığı halde yayın hayatına kavuşmaktadır. Bu da ister istemez, “neden yeni bir meal?” sorusunu davet etmektedir. Bundan da öte, kimi mealler, yeni çeviri yanlışları, herhangi bir ilmî usulle izahı yapılamayacak yeni sübjektif yorumlar ve kavramsallaştırmalar içermektedir.

Şu anda elimizin altında, Kur’an’ın Türkçe tercümelerini kritik eden, hatta Kur’an çevirisi alanında usul bilgileri veren, belli bir yöntem dâhilinde iki eser üzerinde ‘Kur’an çevirisi hataları’nı örnekleyen özgün bir kitap çalışması bulunmaktadır. Bu, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi sayın Zülfikar Durmuş’un “Kur’an’ın Türkçe Tercümelere” isimli kitabıdır.* Zülfikar Durmuş, Muhammed Hamîdullah’ın Türkçe’ye ‘Aziz Kur’an’ adıyla tercüme edilen Kur’an Meali ile U.Ü. İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hamdi Döndüren’in ‘İnsanlığa Son Çağrı’ isimli mealini örnek olarak ele almış ve ciddi bir kritiğe tabi tutmuştur.

Zülfikar Durmuş, iki bölümden oluşan kitabının birinci bölümünde, “Kur’an’ın Tercümelere İlişkin Temel Teorik Meseleler”i ele alınmakta, ikinci bölümde ise yukarıda adı geçen iki meali incelemektedir. Kanaatimce kitabın

* Doç. Dr. Zülfikar Durmuş, Kur’an’ın Türkçe Tercümelere – “Aziz Kur’an” ve “İnsanlığa Son Çağrı” Örneği, Rağbet Yay. 304 sayfa, İst-2007.

birinci bölümü ikinci bölümünden daha da önemlidir. Çünkü burada, bir Kur'an çevirisinde olmazsa olmazların çerçevesi çizilmekte, bu işin adeta standardı belirlenmekte ve bir usûl oluşturulmak istenmektedir. Önemli olan da sanırım budur.

Zülfikar Durmuş, Kur'an tercümelerine ilişkin 'temel teorik meseleler'in baş tarafına tefsir, te'vil, tercüme ve meal kavramlarını yerleştirmiştir. Tefsirle te'vilin, tercüme ile mealin birbirinden farkları oldum olası Türk okuyucunun zihnini karıştırmıştır. Günümüzde Türkçe'de daha çok 'meal' kavramı kullanılmaktadır. Bu tutum bir tevazuyu yansıtmakta, yapılan Kur'an tercümesinin, her şeye rağmen 'eksik' olduğu, aslının yerini tutmasının mümkün olmadığı mesajını vermektedir.

Bundan sonra müellif, Kur'an'ın başka dillere tercüme edilemeyeceğini savunanlarla, edilmesi gerekliliğini savunanların görüşlerini mukayese ederek, Kur'an'ın tercüme edilmesini zorunlu kılan belli başlı hususları tespit etmeye çalışmış ve kendisinin kanaatinin de bu doğrultuda olduğunu, yani Kur'an'ın tercüme edilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiş. Durmuş, kanaatini oluşturan belli başlı nedenleri şu şekilde tespit etmektedir: Kur'an evrenseldir; bütün insanlar için hidayettir; bütün insanlara tebliğ edilmesi gerekir; dillerin farklılığı Allah'ın ayetlerindedir; her Peygamber kendi kavminin dili ile gönderilmiştir; insanlar teârûf için kavim ve kabilelere ayrıştırılmıştır. Öyleyse, bütün insanlar için 'hidayet' (rehber) olan Kitap eğer tercüme edilmezse, Arap olmayanlar bu hidayetten mahrum kalacaklardır. Kur'an'ın okunması demek, anlaşılması ve hayata aktarılması demek olduğuna göre, bunun da yolu, Arap olmayan kavimlere Kur'an'ın tercüme edilmesidir. Kısacası yazara göre, eskiden yaşanmakta olan Kur'an'ı "tercüme etmek caiz mi değil mi?" tartışması artık güncelliğini yitirmiştir ve yitirilmiştir. Bunun yerine, "nasıl bir tercüme yapılmalıdır?"ın tartışılması gerekir.

Doğu'da ve Batı'da Kur'an tercüme tarihine de eğilen Zülfikar Durmuş, daha sonra, çeviri tekniklerine değinmekte; "doğrudan çeviri teknikleri", "dolaylı çeviri teknikleri" başlıkları altında, çeviri tekniklerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Ardından, geleneksel tefsir disiplinindeki harfî (motamot/sözcüğü sözcüğüne) tercüme ve tefsirî tercüme tekniklerini inceleyerek, harfî tercümenin açmazlarına çarpıcı örnekler vermektedir. Bu örneklerden biri, Meryem suresinin 4. ayetindeki Zekeriya Peygamber'e ait, "Ve's-teale're'sü şeyben" ifadesidir. Bu ifade meallerde şu gibi çevirilerle verilmiştir: "...Başımın tüyü de tutuştu"; "...ve başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu"; "...baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu"; "...ve baş, yaşlılık aleviyle tutuştu"; "...ihtiyarlıktan başım beyaz alevle tutuştu"; "...evet, ve başım aklarla tutuşuyor." Hâlbuki diyor yazar, bu cümle, ihtiyarlığın alametlerinden olan "saçların ağarma" olgusunu anlatan bir deyimdir.

Kur'an meallerinde bazen parantez içlerinde bazen de parantezsiz, (araya '/' çizgisi koyarak peş peşe birden fazla anlamı vermek suretiyle) yapılan çevirilerin aslında harfî tercüme tekniğinin yetersizliğine delalet ettiğini belirten yazar, bununla beraber tefsirî tercüme tekniğinin de çok sağlıklı olmadığını, onun da

yetersiz kaldığı durumlar olduğunu belirtmektedir. Çünkü diyor, her tercüme sonuçta bir tefsirdir ve çeviri yapan kişi, Kur'an'dan kendi anladığını yazmaktadır. Mütercim, her şeyden önce çevirisini yaptığı metni (Kur'an'ı) çok iyi anlamalı, sonra da bu metni, okurların anlayacağı amaç dile en iyi şekilde aktarmalıdır. Bu demektir ki mütercim, hem dil, hem anlam (semantik) ve hem de yorumbilim (hermenötik) yeteneğine sahip olmalıdır.

'Kur'an Tercümesinde Yöntem Sorunu'na genişçe yer veren Zülfikar Durmuş, tercüme yaparken Kur'an'ın dikkate alınması gereken özelliklerine değinmektedir. Buna göre Kur'an'ın sistematığı, Kur'an'ın üslubu, Kur'an'da kullanılan deyimler, dinî terimler en iyi şekilde bilinmek zorundadır. Bundan sonra genel olarak tercümede, özel olarak da Kur'an tercümesinde bir mütercimin dikkat etmesi / bilmesi gereken hususiyetlere dikkat çekmektedir.

"Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri"nin ilk bölümü okunduğunda, orada tespit edilen yönetime ilişkin kurallar, neredeyse bir Kur'an çevirisini imkânsız kılacak kadar 'ayrıntılı' ve 'zorlaştırıcı' bulunabilir. Hâlbuki Kur'an'ı Türkçeye tercüme etmek evet zorunludur, fakat ilmî ölçülere uymak, Kur'an'ı, ilk muhatap kitlenin anladığı mesajı yansıtabilecek bir seviyede tercüme etmeye azamî derecede çaba göstermek de zorunludur. Çağımızda her iş amatörlüğün ötesinde, ehil ellerde ve bir usule müstenit olarak yapılmak istendiğine göre, Kur'an çevirisinin de böyle kalıcı ve geçerliliği ispatlanmış yöntemlere dayandırılması kaçınılmazdır. Öyle ki mevcut meallerin (hayatta olan) yazarları da çevirilerini gözden geçirmeli, gerekirse yeniden yazmalıdırlar. Kur'an, böyle bir çabaya değer bir Kitap'tır. Herkesin bir Kur'an çevirisi yapması zorunlu değildir, fakat her çeviri yapanın, Kur'an'ı, aktardığı dile en doğru / isabetli şekilde çevirmeye özen göstermesi zorunludur.

Zülfikar Durmuş'un kitabının ikinci bölümünde ilk olarak, Muhammed Hamîdullah'ın 'Aziz Kur'an' adıyla çevrilen meali tedkik edilmektedir. Hamîdullah'ın mealinin 'yanlışları' birtakım kategorilere ayrıştırılmıştır. Bunlar, 'harfî çeviri yöntemi'nden kaynaklanan yanlışlar, Türkçe'ye yerleşmiş kelime ve kavramların tam çevrilememesi, dilbilgisi kurallarının ihlâli, Türkçe kullanıma aykırı çeviriler, ayetin orijinal metninde olduğu halde çeviriye yansıtılmayan ifadeler, anlamı daraltılan kelime ve kavramlar, fikhî kavramların etkisinde kalınarak yapılan çeviriler, ayetlerdeki deyimsel ve mecazî ifadelerin yanlış çevrilmesi gibi kategorilerdir. 'Ayet' kelimesinin 'gösterge', 'kıssa' ve 'nebe' kelimelerinin 'öykü ve anlatı', 'müşrik' kelimesinin 'tanrı uyduran'; 'mihir'in 'onur karşılığı'; 'sebbeha'nın 'arılık'; dua'nın 'çağırma'; 'salavat'ın 'yönelme'; 'rakk'ın 'parşömen'; 'zikir'in 'anekdot'; 'kitap'ın 'yazgı'; 'zakkum'un 'kaktüs' şeklinde tercüme edilmiş olması, bu kategoriler bağlamında verilen örneklerin birkaçıdır. Hâlbuki Durmuş, "Kur'an'ın aslî kelimeleri, yerleşik dinî kültürün kelimeleri, dinî tasavvurumuzun kelimeleri yerine kelime koyarken dikkatten öte bir hassasiyet gerektirmektedir." Mesela Durmuş, 'ayet' kelimesinin anlamı olarak kullanılan 'gösterge'nin TDK'nın Türkçe sözlüğündeki karşılığı "belirti, im, işaret"tir. Günlük dilde ise

'gösterge' 'müşir' anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla 'ayet'in her geçtiği yerde 'gösterge'ye indirgenmesindeki anlam fakirleşmesi sanırım dikkatlerden kaçmamaktadır.

'Dırar mescidi'nin 'rakip mescid', 'kadir gecesi'nin 'belirleme gecesi' olarak tercüme edilmiş olması da, 'öztürkçeleştirelim' derken yapılan garabeti göstermektedir. Hâlbuki yazara göre 'rakip mescid' ifadesi 'dırar mescidi'nden daha anlaşılır değildir.

'Aziz Kur'an'da, Bakara, 88 ve Nisa, 155. ayetlerdeki "qulubuna ğulf" sözlerinin, "kalplerimiz sünnetsizdir" diye tercüme edilmesi Türkçe kullanıma aykırı çeviri örnekleri olarak tespit edilmektedir. 'Enne's-Saate atiyetün' (Hac, 7) sözlerinin "Saat yoldadır" diye tercüme edilmesi, neredeyse ayeti baştan sona anlamsız hale getirmektedir. Zulüm, din, adalet, cahil kelimeleri, anlamları daraltılan sözcüklere; "inanıp da, inançlarına hainlik giydirmeyenler..." (En'am, 82); "Onlar ondan gizlenmek için göğüslerini bükerekler..." (Hud, 5) gibi ayet çevirileri de, deyim ve mecazların çevirisindeki yetersizlik adına seçilen örneklerdir.

'İnsanlığa Son Çağrı' mealini de aynı yöntemle kritik eden Zülfikar Durmuş, ilk önce dizgi tekniğinden kaynaklanan hatalara, ardından dilbilgisi ve Türkçe cümle yapısına uyum bakımından yapılan yanlışlara yer vermektedir. "Cumartesi adamları" (Nisa, 47); "Eğer Rabbim beni doğru iletmezse" (En'am, 77); "Düşmesinden korktuğunuz ticaret" (Tövbe, 24); "...onların tuzakları Allah'ın yanındaydı" (İbrahim, 46); "...önceki (millet)lerin kolları içine de peygamberler göndermişizdir" (Hicr, 10); "...Bu, zalimler için ne kötü bir trampadır." (Kehf, 50); "Onların gözleri perde içinde idi..." (Kehf, 101); "Meyve dizili muzlar" (Vâkıa, 29) gibi çeviri hataları, bunlardan sadece birkaçıdır. Yazar, yanlışlığını tespit ettiği bu çevirilerin yerine, kendi alternatif çevirisini de önermektedir.

Bunun dışında Hamdi Döndüren'in mealinde, aynı bağlamdaki kelime ve ifadelerin farklı anlamlarda kullanılması, edatların sorunlu çevirisi, anlamı daraltılan kelime ve kavramlar (cihad, secde v.b.), fikhî kavramların etkisinde kalınarak yapılan çeviriler, deyim ve mecazların çeviri hatası ("Allah binalarına temellerinden gelmiş..." Nahl, 26; "Açlık ve korku elbisesini tattırdı" Nahl, 112; "...Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz." Tekasür, 1-2 v.b.) gibi başka çeviri hataları da tespit edilmiştir. Yazar ayrıca 'İnsanlığa Son Çağrı'nın açıklama notlarındaki bir kısım yanlışlara da dikkat çekmekte, bu kısımdaki yanlışları da sınıflandırmaktadır. Bu 'yanlışlar'dan biri, Hamdi Döndüren'in, Bakara suresinin 102. ayetine ilişkin yaptığı şu açıklamadır (65. dipnot):

"Harut ve marut aslında iki melektir. Onlar insanların nefesine aldanışlarıyla alay ediyorlardı. Yüce Allah onları sınamak için cinsel v.b. bir günah işlememek emriyle yeryüzüne indirdi. Yeryüzünde güzel bir kadın onları yoldan çıkardı. Ceza olsun diye bunlar Babil'de bir kuyuya kapatıldılar. Orada kendilerinden istekte bulunan kimselere sihri öğretiyorlar, fakat bunu kötü amaçla kullanmalarını konusunda da insanları uyarıyorlardı." Zülfikar Durmuş, meal yazarının

hiçbir referans vermeden ve kritik süzgecinden geçirmeden kaydettiği bu hikâyeye göre meleklere isnad edilen 'insanlarla alay etmek' ve 'yoldan çıkmak' gibi fiillere dikkat çekmektedir.

Şüphesiz her Kur'an okurunun, eline aldığı Kur'an meali ile ilgili birtakım kanaatleri olur. Kendince birçok yanlışlar bulur. Pek çok okuyucunun elindeki mealin bu gerekçeyle çizildiğine şahit oluruz. Fakat aynı okuyucunun, yanlış bulduğu çeviri ya da 'yorum'un yerine önerdiği kendi önerisi de daha ciddi bir yanlış olabilmektedir. Şu halde, Kur'an çevirilerinde yanlışları tespit etmek birinci adım ise, onların yerine en isabetli çevirileri yapabilmek de ikinci ve asıl adımdır. Bu açıdan Zülfikar Durmuş'un eserinin önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyorum. Onun bu kitabı, Türkçedeki bütün Kur'an meallerinin bu şekilde bir tedkikten geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymuş bulunmaktadır.